

NÁDOR Orsolya

Károli Gáspár Református Egyetem
Budapest, Magyarország
nador.orsolya@kre.hu

AZ ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI KUTATÁSOK MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Applied Linguistic Researches – Their Past, Present and Future
in the Carpathian Basin

Prošlost, sadašnjost i budućnost primenjenih
lingvističkih istraživanja u Karpatskom basenu

A kutatók általában, így a nyelvészek is két nagy csoportra oszthatók: vagy egy szűk területet próbálnak a lehető legnagyobb mélységben felderíteni a saját tudományuk határain belül maradván – ők a leíró nyelvészek, vagy olyan kérdések iránt érdeklődnek, amelyeket csak több tudomány bevonásával lehet megválaszolni – ők az alkalmazott nyelvészek. A Kárpát-medence etnikai és nyelvi sokfélesége kiváló terepet kínál ezeknek a kutatásoknak, és a választott témát több oldalról megközelítő hasznos nyelvészetnek a XIX. század óta folyamatosan igen fontos szerepe volt, van ma is, és lesz a jövőben is. A jelen tanulmány bemutatja az alkalmazott nyelvészeti gondolkodás történeti ívét, főbb területeit, amelyek jóval megelőzték nemcsak az alkalmazott nyelvtudomány, hanem az önálló nyelvtudomány létrejöttét is, majd kitér a XX. századi intézményesülés jellemzőire és azokra a változásokra is, amelyek az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján ablakot nyithatnak a tudományterület jövője felé is. *Kulcsszavak:* alkalmazott nyelvészet, interdiszciplinaritás, történetiség, értelmezési lehetőségek és a magyar gyakorlat, Kárpát-medence

Bevezetés: visszatekintés a nyelvtudomány születésének évszázadára

Az alkalmazott nyelvészet születése, elméleti kereteinek kijelölése Jan Baudouin de Courtenay 1870-ben tartott szentpétervári előadásához köthető. Nemcsak elkülönítette az elméleti és a gyakorlati nyelvészetet, hanem ki is

fejtette, mi minden tartozik a nyelv alkalmazott szempontú vizsgálatához, így többek között említette a retorikát, a helyesírást, a siketek tanítását, az idegen nyelvek oktatását, a nyelvpolitikát, a nyelvek közötti kontaktusokat, a kultúrák nyelvi kapcsolatait, valamint a mesterséges nyelveket is (Courtenay 1983, 30).

Az egyes tudományágak képviselői azonban nem vagy csak véletlenszerűen tudtak egymás eredményeiről. Amikor ez az előadás Oroszországban elhangzott, már rég megjelent Matics Imre *Alkalmazott magyar nyelvtan* című könyve Pozsonyban. A kiadás dátuma 1847. A szerző első mondata ez: „Az alkalmazott magyar nyelvtan utasítást nyújt, mikép kelljen elemi magyar-nyelvi ismeretinket *céljokra* fölhasználnunk, melly részint *közelebbi és föltétlen*, t.i. hogy a magyar nyelv elemeit világos- és határozott-értelmű beszéddé birjuk szerkeszteni, miszerint gondolatink s érzelmeink másoknak tökélyetes tudomásukra juthassanak.” A könyv egésze a beszéddel, a nyelvhelyesség kérdéseivel foglalkozik oly módon, hogy a leíró nyelvészeti kategóriák szerint rendezett fejezetek mindig tartalmazznak a funkcióra és a használatra vonatkozó útmutatást is, sőt a kötet végén gyakorlati példákat is beillesztett a szerző. De említhetünk a XIX. századból másokat is, így a bécsi egyetem első magyar nyelvmeszterét, Márton Józsefet, aki nemcsak kiváló, nyelvpedagógiai jól felépített, kontrasztivitásra törekvő nyelvkönyveket írt a magyarul tanulók számára, hanem a magyar lexikográfia egyik megalapozója is lett, amikor elméleti tanulmányban fejtette ki a kétnyelvű szótár létrehozásának fontosságát (Márton 1802). Kortársa, a prágai egyetem első magyarországi vendégoktatója, Riedl Szende funkcionális szemléletű magyar nyelvtanának bevezető fejezetében határozott különbséget tett a tudományos nyelvtanok és nyelvtanulók számára hasznos, az ő szempontjaik szerint felépített, motiváló pedagógiai nyelvtan között (Riedl 1859, 54). Az erdélyi polihisztor, a számos nyelvet beszélő Brassai Sámuel szerzőgázó munkásságának is fontos eleme volt a nyelvpedagógia, amit nemcsak elméleti cikkekben fejtett ki, hanem nyelvkönyvszerzőként a gyakorlatban is. A nyelvtanulás hasznossága és hatékonysága foglalkoztatta, érdekelték a nyelvek közötti kontrasztok, a fordítás kérdései (Szépe 2005, 72). A nyelvpedagógia a modern alkalmazott nyelvészetnek az egyik sarokköve, ugyanígy a fordítás, a szaknyelvkutatás, a lexikográfia is – a fentiek csak arra kívántak rávilágítani, hogy vannak olyan területek, ahol égető szükség volt a nyelvről, de még inkább a nyelvekről való tudás hasznosításának még azelőtt, hogy ez a nyelvtudományban kikristályosodott és elméleti síkon megfogalmazódott volna. A XIX. század a nemzeti nyelvek és velük szinte egy időben a nyelvi alapú konfliktusok létrejöttének időszakosa volt. A nyelvek normatív változata e

század folyamán öltött határozott körvonalakat a Kárpát-medencében is, ezzel egy időben pedig elkezdődött az alá- és fölérendeltté vált nyelvek beszélői közötti etnikai, politikai nézeteltérések máig tartó sorozata. A nyelvtervezők szűk csoportja nemcsak a nyelvek rendszerbe foglalásával foglalkozott, hanem a ma alkalmazott nyelvészetnek tekinthető feladatokkal is, így a helyesírással, a szótárkészítéssel, a nyelvtervezés elemeivel: a dialektusok egymáshoz és a normatív változathoz való viszonyával, a nyelvi modernizációval, a stilisztikával, a szaknyelvek kialakításával, a hivatalosság szempontjából eltérő státuszú nyelvek politikai és jogi vonatkozásaival, valamint a hivatalos nyelvek iskolai tanításának elméletével és módszereivel is. A magyar nyelv normatív változatának elterjesztésében vállalt szerepet egyebek között az adai születésű Szarvas Gábor nyelvemelő folyóirata, a *Magyar Nyelvőr* (1872–), amely ma is közöl a leíró mellett alkalmazott nyelvészeti tanulmányokat. Egy késői utód, az újvidéki *Hungarológiai Közlemények* 54. száma állít emléket Szarvas Gábor munkásságának (1983, 11–80).

A század végén egy skandináv nyelvész, a mesterséges nyelveket is kutató Otto Jespersen felborította az addigra meglehetősen megcsontosodott, nyelvteni alapokon és fordításon nyugvó nyelvtanítási módszertant, amikor 1886-ban egy nyelvészkongresszuson a beszélt nyelv elsődlegessége és a kiejtés tanításának fontossága mellett érvelt. Érdekes, hogy akkoriban Észak-Amerikában már virágzott a Berlitz-iskolák beszédközpontú természetes módszere, de ez leginkább a bevándorló felnőttek oktatásában terjedt el, a nyelvészet jóval később kezdett foglalkozni a hatékony és hasznos élőnyelv-tanítással, mivel ezt nem tekintették „nyelvészeti”, hanem kizárólag módszertani feladatnak. Ennek egyik első lépése volt az alkalmazott fonetika létrejötte, majd később, ennek egyik leágazásaként megjelent a nyelvi hátrányok leírása, ezzel együtt megkezdődött a nyelv és a pszichológia összefüggéseinek feltárása.

Az alkalmazott nyelvészeti felfogás tartalmi változásai a XX. században

A fentiekből látható, hogy a nyelv szerepéről való gondolkodás évszázadok óta jelen van. Az írástudók jóval azelőtt keresték a választ a hatásos megszólalásra, a sikeres szövegek megszerkesztésére, a nyelvek idegenként való tanítására, fedezték fel az ennek során alkalmazott nyelvten és az anyanyelvi nyelvteni szemlélet közötti különbségeket, jöttek rá a szótárak összeállításának módjára, hogy a nyelvtudomány önállósult volna. De az a folyamat,

amelynek során a szinkrón mellett a diakrón szemlélet is helyet kapott, valamint az elmélet mellett a gyakorlat is, a nyelvészetben is létrehozta a harmadikat, az alkalmazott nyelvészeti szemléletet és módszert. Balassa József 1937-ben igen találóan fogalmazta meg ennek a régi-új szemléletnek a lényegét, amikor a nyelvhelyesség kérdéseiről gondolkodott:

Igaz, a nyelvhelyesség kérdése inkább a stilsztika körébe tartozik, azonban ott sem lehet vele foglalkozni a nyelvtudomány útmutatása, megállapításainak figyelembevételével. Mondhatjuk, hogy a foglalkozás a nyelvhelyesség kérdéseivel alkalmazott nyelvtudomány. Olyan viszonyban van magával a nyelvtudománnyal, mint a kertészet vagy földművelés tudománya a természetrajzzal (Balassa 1937, 150).

Az alkalmazott nyelvészet tehát a leíró és történeti nyelvészet alapvető kategóriáinak és eredményeinek alkalmazásával, de közben más tudományokhoz is kapcsolódva keresi a választ azokra az egyre összetettebb, szerteágazóbb nyelvi kérdésekre, amelyek akár egy szűkebb beszélőközösséget, akár egy teljes nyelvközösséget érintenek, vagy akár a különböző nyelvekhez és kultúrákhoz tartozók közötti viszonyokat tárják fel.

Lassan elindul a szerveződés is, megjelennek az első egyetemi programok (Edinburgh, 1956), kutatóhelyek (Center for Applied Linguistics, Washington, 1957), majd létrejönnek az első nemzetközi szervezetek is, így a ma is legtekintélyesebb AILA (Association for Applied Linguistics, 1964). Ebben az időszakban kristályosodik ki a pszicholingvisztika, a szociolingvisztika, kezdődnek el a két- és többnyelvűségi kutatások, a nyelvészeti antropológiai, majd a pragmatikai és a kisebbségi-többségi konfliktusok nyelvi okait kutató nyelvtervezési–nyelvpolitikai vizsgálatok.

Eközben Magyarországon még döntően a leíró nyelvészet, a finnugrisztika és a nyelvtörténet határozta meg a kutatások fő irányát, ugyanakkor megjelenik szervezeti szinten is az alkalmazott nyelvészet. Ebben jelentős szerepet játszottak a nyelv teljességéről, a beszélőközösségben betöltött feladatáról gondolkodó nyelvészek, így Bárczi Géza, aki elsőként írt egyetemi jegyzetében (1955, 92–98) az alkalmazott nyelvészetről egy alfejezetet. A nyelv művelést, valamint a helyesírást sorolja ide, de a bevezetőben felsorolja a nyelvtudomány kapcsolatait más tudományágakkal, így az irodalommal, a lélektannal, a történettudománnyal, filozófiával. Minden mondatát áthatja az egyensúlyra és a nyelv működésének figyelembevételére való törekvés. A helyesírásról, amely ma is fontos része a tudományterületnek, ezt írja:

A helyes fejlődésnek a négy elv között az egyensúlyt oly módon kell megteremtenie, vagy ha valamely ponton megvan, megtartania, hogy ezáltal a helyesírás szabályzatában a lehető legkevesebb ellentmondás s kivétel maradjon, a szabályok lehetőleg kisszámúak és egyszerűek lehessenek (Bárczi 1955, 93).

Sajnos ezt az ideális állapotot még ma sem sikerült elérnünk. Ugyanitt olvasható a napjainkban is sokszor tapasztalható (leginkább a laikus nyelvvédőkre jellemző) ún. tisztogató nyelvműveléssel kapcsolatos megállapítása: „Az irtás tényleg elkövetett minden túlzás azonban káros” (1955, 96). Ez megfontolandó ajánlás azok számára, akik a természetes nyelvi változásokat romlásként értékelik. Az alkalmazott nyelvészet az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének 1964. évi megalakulásával nyert polgárjogot a felsőoktatásban. Ehhez a tanszékhez kötődnek azok a meghatározó nyelvész személyiségek, akik az első időszakban alakították, formálták az alkalmazott nyelvészet hazai értelmezési tartományát, így többek között Balázs János, Szépe György és Papp Ferenc.

A mai alkalmazott nyelvészet két programadó írása Szépe György–B. Szöllősy Éva (1966), valamint Herman József (1969) elemző, vitára ösztönző tanulmánya a szakterület diszciplináris helyéről és a fogalom tartalmáról. Az előbbi írásból kiemelendő, hogy a szerzők a nyelvtudományon belül elméleti és alkalmazott nyelvészetet különböztettek meg, hangsúlyozva az utóbbi terület társadalmi hasznosságát. Itt fordul elő először az alkalmazott nyelvészet azóta sokat idézett „közvetlenül hasznos” megnevezése is (Szépe–B. Szöllősy 1966, 157–159). Herman József (1969) az alkalmazott nyelvtudomány áttekintése során a korábbiaknál jóval szélesebb értelmezést, felhasználási területet jelöl meg. Eszerint ide tartozik az anyanyelvi és az idegen nyelvi oktatás, a nyelvművelés, a beszédhibákkal kapcsolatos kutatás, a pszicho- és neurolingvisztika, a szociolingvisztika, a nyelvpolitika, valamint az első számítógépek megjelenésének köszönhetően a dokumentáció- és információátvitel, a fordítás, benne a gépi fordítás lehetőségeinek feltárása is. Az alkalmazott nyelvészet alapvető írásai között mindenképpen meg kell említeni Papp Ferenc akadémiai székfoglalóját (1986) is, amely az addigi munka összefoglalása mellett, megerősítve a korábbi kategóriákat, a nyelvművelést, a helyesírást, az idegen nyelvek tanítását, a lexikográfiát, a fordítást és a számítógépes nyelvészetet sorolja ide, főként az utóbbit tárgyalja mint a tudományterület egyik lehetséges jövőbeli meghatározó irányát (Papp 1989).

Herman József és Papp Ferenc értelmezése meglehetősen messze volt az angol nyelvterületen elterjedt nyelvpedagógia központú felfogástól. S. Pit Corder

1973-ban megjelent alapművében például csak a nyelvtanulást és a nyelvtanítást tekinti az alkalmazott nyelvészet köréhez tartozónak. Igaz, ezek alá rendezve megjelenik a kontrasztív nyelvészet és a pszicholingvisztikai aspektus is, de mindenképpen egy szűkebb értelmezésről beszélhetünk. Mára lényegesen változott, kiszélesedett az angolszász felfogás is, bár az tagadhatatlan, hogy ebben az angol tudományos világnyelvvé válása is szerepet játszik. A Blackwell kiadásában 2013-ban megjelent enciklopédiában például már 27 különböző alkalmazott nyelvészeti területet dolgoznak fel a szerzők közel 7000 oldalon, és a bevezetésben, kitekintve a jövő lehetőségeire, hangsúlyozzák, hogy olyan gyorsan változik a szakterület, annyi új eredménnyel kell számolni, hogy az online kiadást évente kétszer szándékoznak frissíteni (2013, 9). A későbbiekben erre a műre még visszatérünk annak kapcsán, hogy a magyar nyelvközösség által művelt alkalmazott nyelvészet tematikája mennyiben feleltethető meg az enciklopédiából kiolvasható nemzetközi kutatási irányoknak.

Végül az intézményesülésről néhány gondolat. Az a szakterület, amelyiknek nincsenek önálló intézményei, szervezetei, fórumai (konferenciái, folyóiratai, weboldalai), elkötelezett tudósai és tudományszervezői, nem játszhat szerepet sem a nemzeti, sem a nemzetközi tudományos életben. Az első nemzetközi alkalmazott nyelvész-szervezetek a hatvanas években jöttek létre, az AILA-hoz viszonylag hamar, a hatvanas évek végén mi is csatlakoztunk, az első, még az általános nyelvészettel társult egyetemi tanszékünk pedig 1964-ben alakult az ELTE BTK-n. Ezt aztán a későbbiekben szinte minden bölcsészettudományi karral rendelkező egyetem követte, ahonnan diplomás alkalmazott nyelvészek kerültek ki. A folytatást, egyben a legmagasabb képzési szintet a doktori iskolák jelentették, de ezek már a XX. század utolsó évtizedéhez kötődnek.

A rendszerváltáshoz közeledve a tudományos célú egyesületek, összejövetelek száma is megnőtt, tematikájuk kiszélesedett, résztvevőik között ott voltak a határon túli magyar és a világ bármely pontjáról érkező, más nyelveket, kultúrákat képviselő kutatók is. E szerveződések közül most csak kettőt emelünk ki – egyet, amely a magyar alkalmazott nyelvészet egészét fogja át, egyet pedig a szociolingvisztika, az élőnyelvi kutatások területéről. Az utóbbi közel harminc év intézményalapításai alapján úgy tűnik, hogy a rendszerváltás óta létrejött számos társaság, rendszeres és nemzetközivé vált konferencia – így a veszprémi egyetem alkalmazott nyelvészei által gondozott Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem (1997), a Szaknyelvoktatók és -kutatók Országos Egyesülete (2003) vagy a fordítók és tolmácsok szervezetei, összejövetelei az alkalmazott nyelvészet súlyának növekedéséről tanúskodnak.

Az első magyarországi szervezet egyesületi formában Szépe György kezdeményezésére alakult 1991-ben Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete néven. Az évente megrendezésre kerülő konferenciákon az alkalmazott nyelvészet hagyományos témakörein (anyanyelv-pedagógia, idegennyelv-oktatás, fordítás, szaknyelv, stilisztika, nyelvpolitika, számítógépes nyelvészet, nyelvtechnológia, nyelvpolitika) túl újabbak is megjelennek, mint például a terminológia, az alkalmazott pszicholingvisztika, alkalmazott szociolingvisztika. Ez az egyesület döntően a magyar országhatárokon belül maradt, ha a sok száz oldalas kongresszusi kötetekben megnézzük, honnan valók az előadók, alig találunk a határokon túlról érkezett résztvevőt. Az okokat csak találgatni lehet, mivel a tematikához jól illeszkedik sok határon túli szakember kutatómunkája. Nem magyarországi helyszínen, Kolozsvárt 2014-ben rendezték meg először az alkalmazott nyelvészek éves seregszemléjét.

Ugyancsak Szépe György nevéhez fűződik a *Modern Nyelvoktatás* (1963–1989) című folyóirat felélesztése 1995-ben, amely az első szám főszerkesztői bevezetője szerint a nyelvoktatást igen szélesen értelmezi, és bármelyik alkalmazott nyelvészeti ág befogadására nyitott, hiszen mind kötődik valahogy az oktatáshoz (Szépe 1995, 5). Ezt követte 1999-ben a Klaudy Kinga által jegyzett *Fordítástudomány*, majd a veszprémi műhely *Alkalmazott Nyelvtudomány* című folyóirata (2001–), 2005-ben pedig a magyar mint idegen nyelv is önálló fórumot kapott a *THL2* címmel.

Az egész Kárpát-medencei nyelvésztársadalmat megmozgató *Élőnyelvi Konferenciák* sorozatát Kontra Miklós kezdeményezte. Tudományos kötődése elsősorban a szociolingvisztikához van, de az egyes rendezvények előadásai között megjelennek más, közelebbi és távolabbi alkalmazott nyelvészeti területek, így a dialektológia, a nyelvpolitika, a nyelvtervezés, a két- és többnyelvűség, a kontaktológia, a nyelvítájkép-kutatás is. Az első rendezvényt 1988-ban tartották az MTA Nyelvtudományi Intézetében, ahol akkor Kontra Miklós vezetésével működött az Élőnyelvi Kutatócsoport (Kontra 2003). Mivel maga az élőnyelvi kutatás sem korlátozódott csak Magyarországra, hanem a rendszer lazulásának köszönhetően reális célt tűzött ki, amikor a teljes magyar nyelv-közösség nyelvhasználatát, a nyelvváltozatokat és nyelvi változásokat kívánta rögzíteni és megismertetni, kezdettől Kárpát-medencei irányultság jellemzi, ami mind a résztvevők személyében, mind a publikált témákban megmutatkozik. Az ötrészes könyvsorozat, amely Erdély kivételével az összes kisebbségi magyar régiót átfogja, valamint az egyes konferenciák könyv alakban megjelentetett előadásai bizonyítják, hogy ez a szerveződés a Kárpát-medencei alkalmazott

nyelvészeti kutatások reprezentációja szempontjából is kiegyensúlyozottnak tekinthető. 2018-ban lesz a 20. Élőnyelvi Konferencia Budapesten. Végigtekintve az 1988 és 2018 között két évenként megrendezett tanácskozás helyszínein, azt látjuk, hogy hétszer magyarországi, tizenkét alkalommal pedig valamelyik határon túli magyar felsőoktatási intézmény adott otthont a rendezvénynek, és mindegyiken sok külföldi kutató szerepelt előadóval. Azonban nemcsak magát a rendezvényt kell említenünk, hanem azt a tényt is, hogy igen nagy szerepe volt az általa közvetített, ma a „nyelv határtalanságának” nevezett felfogásnak mind a hazai, mind a külföldi nyelvtudományi kutatások alakulásában.

Alkalmazott nyelvészet a Kárpát-medencében

A következőkben – időrendi bontásban – megvizsgáljuk az alkalmazott nyelvészet jelenlétét a magyar nyelvközösség egyes régióiban. A második világháború végétől a rendszerváltásig tartó időszakra vonatkozóan, amit második kisebbségi periódusként szoktunk számon tartani, meglehetősen egyenetlen kép rajzolódik ki az egyes országokban. Van, ahol igen gazdag és jól szervezett nyelvészeti kutatásokról tanúskodnak a publikációk, de van olyan terület is, ahol szinte semmi sincs. Magyarországon – a *Magyar Nyelvőr* tanúsága szerint – fokozatosan jelent meg az alkalmazott nyelvészet az akadémiai szintű publikációkban, de a 60-as évek közepétől évfolyamonként legalább egyet-kettőt lehet találni a stilisztika, írói nyelvek feldolgozása, matematikai nyelvészet, lexikológia, lexikográfia, szaknyelv, helyesírás területéről, majd a nyolcvanas évek elejétől a szociolingvisztika, a kisebbségi nyelvhasználat, a pragmatika is helyet kap a leíró és történeti nyelvészet mellett. Ugyancsak jelentős a Tinta Könyvkiadó szerepe, amely nemcsak különféle méretű és tematikájú szótárak, hanem számos alkalmazott nyelvészeti tematikájú önálló kötet kiadásával is növeli a szakterület elismertségét.

A Kárpát-medencei nyelvészeti kutatások hangsúlyai az 1980-as évek második feléig

Az egyes régiókban más-más hagyományok, társadalmi beágyazottság, lehetőségek és hangsúlyok jellemezték a nyelvészet – ezen belül az alkalmazott nyelvészet jelenlétét.

A valamikori Szovjetunióhoz tartozó Kárpátalján csak az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének nyelvész munkatársai foglalkoztak kutatással, de ők is meglehetősen korlátozott tematikájú publikációkat jelentet-

tek meg. Ezek egy része a hagyományos magyar–szláv nyelvérintkezés köréből a magyarban meghonosodott szláv jövevényszavakkal foglalkoztak, tehát nem kontaktológiai, kétnyelvűségi, szociolingvisztikai szempontból vizsgálták, hanem kizárólag a politikailag semlegesebb etimológia oldaláról (Csernicskó 1997, 117–118). A másik fő irány a nyelvjáráskutatás volt, amelynek egyik legnagyobb eredménye a *Kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszának* megjelenése 1992-ben.

Nem volt jobb a helyzet Csehszlovákiában sem. A Szlovák Tudományos Akadémián belül 1943-ban létrehozták a Nyelvtudományi Intézetet, de ott szlavisztikai, ill. a szlovák nyelvre vonatkozó kutatásokkal foglalkoztak, a magyar nyelv csak mint kontrasztivitásra alkalmas szereplő volt jelen (Lanstyák 2002, 202), a pozsonyi egyetem magyar tanszékének akkori nyelvészei pedig vagy leíró nyelvtani, vagy nyelvművelő írásokkal jelentkeztek. Elvértve található csak egy-egy fordítási vagy kontrasztív nyelvészeti témájú publikáció.

Romániában élt és él ma is a legnagyobb létszámú Kárpát-medencei magyar kisebbség, amelynek ráadásul nagyon sok olyan regionális szellemi hagyománya van, amilyent más területen hiába keresnénk. Viszonylag gazdag volt a könyvkiadás, a *Kriterion* és a *Dacia* könyvkiadó számos néprajzi kötetet jelentetett meg, amelyekben helyet kapott a nyelvjárási vonatkozás is, a havi- és hetilapok, különösen az *Utunk* rendszeresen közöltek nyelvművelő, kontaktológiai kitekintésű írásokat. A kolozsvári *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* repertóriumának tanúsága szerint 1957 és 1990 között a romániai rendszerváltás előtt jelentős nyelvészeti kutatómunka folyt. Négy terület publikációi jellemzik döntően a nyelvtudományt, közel kiegyensúlyozott eloszlásban: a nyelvjáráskutatás 41, a nyelvtörténet 43, a stilisztika 60, a névtani kutatás pedig több mint 80 hosszabb-rövidebb cikkben és tanulmányban jelenik meg. Az alkalmazott nyelvészeti írások mennyisége ugyan az előbbiekkal nem összemérhető, de 8 tanulmány található a pszicholingvisztika (gyermekkori kétnyelvűség), 3-3 a lexikológia, a matematikai nyelvészet, a kommunikáció területéről, egy pedig a szaknyelvekkel foglalkozik.

A volt Jugoszlávia tagköztársaságai közül a szerbiai Vajdaságban volt a legnagyobb a magyar kisebbség létszáma, a terület autonómiával rendelkezett, és az egyetlen olyan országrész volt, ahol a magyar nyelvet a többségi gyermekek iskolában tanulták környezetnyelvként. A *Hungarológiai Közlemények* egyes évfolyamait átvizsgálva szembetűnő az alkalmazott nyelvészethez sorolható publikációk nagy száma. Ebben a kiadványban, de önálló könyvsorozatként is jelentős kontrasztív nyelvészeti alapművek jelentek meg, amelyekre napjainkban is hivatkoznak a kutatók. Jelen van a fordítás, a szaknyelv, sőt a terminológia

is, számos nyelvpedagógiai írás foglalkozik a környezetnyelv kérdésével, valamint a kétnyelvűséggel, a nyelvi kontaktusokkal, a pszicholingvisztika egyes témaköreivel. Ez utóbbi jeles kutatója Göncz Lajos, aki már 1985-ben önálló kötetet jelentetett meg a kétnyelvűség pszicholingvisztikájáról, és ezzel a teljes magyar nyelvterület meghatározó kutatója lett.

Alkalmazott nyelvészeti kutatások a magyar nyelvközösség körében 1990-től napjainkig

Az új alcím semlegesnek tűnik, de meglehetősen nagy társadalmi mozgások vannak a háttérben: országok szűntek meg békésen vagy háborúval, új nemzetállamok jöttek létre, és elkezdődött a harmadik kisebbségi periódus. Valami azonban gyökeresen megváltozott, s ha nem is azonos mértékben, de mégis demokratikus alapokon rendeződhetett újra többség és kisebbség viszonya, valamint az anyaországok és kisebbségeik, más szóval a nyelvközösségek helyzete. Ez a nyelvtudományban is jelentős átalakulást hozott. A korábbi területek visszaszorultak vagy éppen alkalmazkodtak az ezredforduló társadalmi elvárásaihoz. Így például a finnugristák egy részének érdeklődése a veszélyeztetett nyelvek felé fordult, az anyanyelv-pedagógia nyitott az alkalmazott szövegnyelvészet felé a tankönyvszövegek vizsgálatával, különféle alkalmazott nyelvészeti vizsgálatok próbálnak megoldást találni a nyelvi hátrányokra; a helyesírásra számítógépes ellenőrző- és oktatóprogramok készültek, elektronikus adatbázist kapott a beszélt nyelv és a nyelvjáráskutatás. Közös kutatások kezdődtek a pszicholingvisztika, a szociolingvisztika, a nyelvi és nyelvoktatási jogok, a nyelvpolitikák, a kontaktológia, a szaknyelvek és a terminológia, valamint korpusznyelvészet területén. A magyar országhatáron túl élő kutatók már nemcsak a saját szűkebb műhelyeikben lehettek otthon, hanem a közös kutatási programoknak köszönhetően mindegyikük nézőpontja, tapasztalata megjelenhetett a közösen szerkesztett kiadványokban is. Lényegében intézményesen is megvalósulhatott „a magyar nyelv határtalanítása”, amikor létrejött a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvközösségre irányuló közös kutatások koordinációjára a Termini Kutatóhálózat 2001-ben (2014-től Termini Egyesület), tagjai között ma ott található a szlovákiai Gramma Nyelvi Iroda, a kárpátaljai Hodinka Antal Intézet, a burgenlandi és muravidéki kutatók Imre Samu Nyelvi Intézete, a kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, a horvátországi Glotta Nyelvi Intézet és a vajdasági Verbi Nyelvi Kutatóműhely. Konferenciáik és kiadványaik jelentik ma a szervezett és összehangolt Kárpát-medencei alkalmazott nyelvészeti kutatások bázisát. A szókincs tényleg közös kincsé válhat,

ha minden régióé együtt van a szótárakban – és ha bárki megismerheti ezek jelentését, a terminológiai egységesítés jelentősége vitathatatlan, hiszen sokat lehet okulni egymás nyelv- és nyelvtanítás-politikai gyakorlatából, a két- és többnyelvűséghez való viszonyából annak érdekében, hogy minél több nyelv-változat minél tovább megmaradjon (Benő–Péntek 2011).

A jövő

A jövő nyilvánvalóan a mostani jelen szerves folytatása lesz: ez együttműködést, további közös kutatásokat feltételez. Valószínűleg általános lesz a ma már néhány szakterületen megfigyelhető nemzetköziség, kilépés a magyar nyelvközösség és a vele együtt élő népek környezetéből annak érdekében, hogy egy-egy jelenségről a teljesen más környezetben élők révén minél árnyaltabb képet kaphassunk.

Ha visszatekintünk a tanulmány elején említett, több ezer oldalas enciklopédiára, látható, hogy az ott felsorolt főbb területek nálunk is megjelennek, de természetesen nem egyforma súllyal. A nyitottság, a változatosság, az új irányok befogadása azonban megvan, és eddig már számos, a nyelvet érintő társadalmi kérdésre sikerült választ adni, bizonyítván azt, hogy az alkalmazott nyelvészet valóban „közvetlenül hasznos” nyelvészet.

Irodalom

- Balassa József. 1937. *A magyar nyelv életrajza*. Budapest: Renaissance Könyvkiadó.
- Bárczi Géza. 1955. *Bevezetés a nyelvtudományba*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Benő Attila–Péntek János szerk. 2011. *Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat. A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve*. Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.
- Chapelle, Carol A. ed. 2013. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing.
- Corder, S. Pit. 1973. *Introducing Applied Linguistics*. London: Penguin Books.
- Courtenay, Badouin de. 1983. A nyelvtudomány feladatairól. In Dezső László–Maszlov, J. Sz. szerk. *Orosz és szovjet általános nyelvészet*. 15–32. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Csemicskó István. 1997. A kárpátaljai magyarok kétnyelvűsége. *Szivárvány* (52): 117–124.
- Herman József. 1969. Beszámoló a magyarországi alkalmazott nyelvtudomány helyzetéről. *Nyelvtudományi Közlemények* (71): 243–259.
- Kontra Miklós. 2003. Élőnyelvi kutatások határainkon belül és kívül. *Magyar Tudomány* 4. <http://www.matud.iif.hu/03apr/kontra.html>

- Lanstyák István. 2002. Magyar nyelvészeti kutatások Szlovákiában és a Gramma Nyelvi Iroda. In *Tanulmányok a kétnyelvűségről*, szerk. Lanstyák István–Simon Szabolcs. 201–219. Pozsony: Kalligram.
- Márton József. 1802. *A magyar lexiconnak szükséges voltát tárgyazó elmékedések*. Bécs.
- Matics Imre. 1847. *Alkalmazott magyar nyelvtan*. Pozsony.
- Papp Ferenc. 1989. *Alkalmazott nyelvtudomány: Akadémiai székfoglaló 1986. május 19*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Riedl Szende. 1859. *A magyar nyelvrendszer alapvonalai: Magyar hangtan*. Prága–Lipcse.
- Szépe György. 1995. Modern Nyelvoktatás 1995. *Modern Nyelvoktatás* (1): 3–6.
- Szépe György. 2005. Brassai Sámuel (többek között) mint alkalmazott nyelvész. In *A nyelvész Brassai élő öröksége*, szerk. Péntek János. 69–75. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Szépe György–B. Szöllősy Éva. 1966. Az alkalmazott nyelvészet problémája. *Modern Nyelvoktatás* 7 (1–2): 157–159.

APPLIED LINGUISTIC RESEARCHES – THEIR PAST, PRESENT AND FUTURE IN THE CARPATHIAN BASIN

As researchers in general, linguists can also be divided into two large groups: one of them is interested only in their own science – they are the descriptive linguists, while the other group also deals with various social and personal questions, which can be answered only interdisciplinarily. They are the applied linguists. Languages can be native, foreign, heritage and environmental ones in the majority or minority position. Applied linguists try to find real answers to the questions of how a language exists (or can/may exist) in its own language community, how it affects the speakers' life, and what happens in the case of social, political or psychical problems. The applied linguists try to give answers to these questions. The Carpathian basin is a multi-ethnic and multilingual region, therefore the applied linguistic researches have a very important role here. The aim of the paper is to show the main tendencies and the functions of the Hungarian applied linguistic researches in the past, present and in the future.

Keywords: descriptive and applied linguistics, interdisciplinarity, possible language roles in a society, researches in the Carpathian Basin

PROŠLOST, SADAŠNJOST I BUDUĆNOST PRIMENJENIH LINGVISTIČKIH ISTRAŽIVANJA U KARPATSKOM BASENU

Istraživači, pa tako i lingvisti, mogu da se podele u dve grupe: ili ostaju u okviru svoje nauke i užeg stručnog interesovanja i tu istražuju pojave sa potrebnom produbljenošću, potpuno se posvetivši analiziranoj temi (opisna, teorijska lingvistika), ili ih zanimaju pitanja

na koja odgovore nalaze uključivanjem raznih naučnih disciplina (primenjeni lingvisti). Etnička i jezička raznolikost Karpatskog basena pruža izvanredne mogućnosti za primenjena lingvistička istraživanja. U radu se prezentuju istorijski pravci i glavne oblasti primenjene lingvistike koji su umnogome prethodili ne samo primenjenoj lingvističkoj disciplini, već i nastanku lingvistike kao samostalne nauke. U radu su date karakteristike institucionalizacije lingvistike u 20. veku, onih promena koje na osnovu iskustava iz proteklih decenija mogu pružiti perspektivu za razvoj ove naučne oblasti.

Cljučne reči: primenjena lingvistika, interdisciplinarnost, istorijski razvoj, mogućnosti tumačenja i mađarska praksa, Karpatski basen

A kézirat leadásának ideje: 2018. márc. 20.

Közlésre elfogadva: 2018. jún. 15.